Маріан ТОКАР,
директор Інституту державотворення і публічного управління Карпатського університету імені Августина Волошина

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ як соціоцентристська інституція

Громадянське суспільство не є звичайним набором демократичних механізмів, інституцій і структур, а насамперед – вільним і публічним середовищем, у якому громадяни відчувають себе не просто важливою, а центральною його ланкою, ініціаторами й реалізаторами соціальних, суспільних інтересів, учасниками життєво необхідних суспільно-державних процесів. Поділюся своїми думками з приводу соціоцентристського призначення громадських організацій (ГО) крізь призму інституціонального розуміння цього поняття.

Інституціональний дискурс

Загалом, аби розібратися в інституціональному позиціюванні громадських організацій у демократичному середовищі, варто знайти відповідь на низку теоретико-методологічних питань, серед яких стрижневою є сутнісне розмежування термінологічних похідних понять “інститут” та “інституція”. Відсутність однозначних відповідей у науковому середовищі на низку актуальних питань теоретичного і практичного значення ускладнює ефект розуміння сутності й функціональності певних явищ і процесів, а тому змушує до подальшого пошуку оптимальних варіантів їх визначення. Для змістовної міждисциплінарної варіативності це є принципова дилема, оскільки вимагає обережного підходу не стільки до ідеї про спотворення термінів, скільки до чітко аргументованого й змістовно наповненого категоріального визначення, яке повинне мати прикладний характер.

Сучасний розвиток демократії в Україні, її стратегічний поворот у напрямку децентралізації загальнодержавної системи управління, вимагають від суб’єктів державно-суспільних відносин чіткого оперування набором категорій, що виступають інструментами розв’язання значних питань управлінської діяльності громадських організацій та загалом перспектив

розвитку громадянського суспільства. Багатоманітна наукова школа інституціоналістів заклала фундамент теоретичному вивченню різнобічних проявів інституціонального розвитку як структурних одиниць суспільства і держави, так і процесу в цілому, що з цим пов'язаний.

Ідеї класиків і послідовників інституціоналізму продовжують вдосконалюватися, узгоджується понятійний апарат, змістовно насичуються обґрунтування, обговорюються міждисциплінарні критерії. Принаймні економічний, політологічний, соціологічний та державноуправлінський наукові вектори вивчення проблеми є провідними й різноманітними водночас у розвитку відповідних світоглядних позицій. І в залежності від цих факторів, на нашу думку, визначається пріоритетність розуміння відповідної термінології.

Саме у колі названих науково-практичних спрямувань зосереджений потенціал вивчення сучасного стану та перспектив у майбутньому важливого для людської цивілізації публічно-управлінського інструменту – громадської організації як інституції громадянського суспільства, яке в свою чергу є важливим інститутом демократії.

Соціоцентристське призначення ГО

Але, нам видається, було б справедливим поглянути на проблему соціальної ролі громадських організацій через інституціональне її розуміння, переваги інтересів громадянського суспільства і його соціальної природи, тобто соціоцентристське призначення. Проте, у цьому ж контексті, варто застерегти від процесу надмірної інституціоналізації, яка може привести до втрати сутності демократичної та соціоцентричної ролі громадських організацій. Для публічно-управлінської сфери важливим є обґрунтування чітких критеріїв розмежування термінів "інститут" та "інституція" й правомірності їх прикладного застосування.

Розмаїття думок

На основі вивчення багатоманітності поглядів щодо сутнісної складової дилеми [3; 9] розрізняємо щонайменше три типологічні групи інституціонального розуміння громадської організації (ГО):

1) ГО-інститут/інституція. Перша група у своєму змісті фокусує два підходи – синонімічний і дериваційний. Перший із них наголошує на взаємозамінності термінів. Ми б назвали це "синонімічним" обґрунтуванням при їх одночасному вживанні. Тут відчутним є зрощення понять, їх ототожнення, подекуди усвідомлене ігнорування сутнісної варіативності. Для прихильників цієї версії не є принциповою увага (за винятком окремих випадків) щодо правильності застосування на практиці термінів "інститут" та "інституція", а їх трактування при цьому є майже однаковим та, водночас, хаотичним. Тому можна часто зустріти у працях пояснення громадської організації як інституції, так і інституту громадянського суспільства одночасно з обґрунтуванням таких інститутів як інститут президентства, церкви, сім'ї і т. д.

Частково тут збігаються думки як багатьох економістів, так і політологів, соціологів [5]. Складовою їхньої мотивації виступає лаконічність, спрощення категоріального апарату, недопущення мето-

дологічної плутанини, тематичних ускладнень там, де цього не вимагають науково-практичні підходи. Існує й діаметрально протилежне тлумачення (другий підхід). Воно полягає у поясненні термінів при їх подібності звучання й майже однакового написання слів, але за змістом є багатозначним і принципово відмінним один від одного. Цей напрям є одним із поширених у суспільних науках, зокрема в державному управлінні й активно прогресує в Україні. Його прихильники застосовують на практиці обидва терміни "інститут" та «інституція», при цьому їхнє трактування подають із змістовною різницею. Більше того, й у межах цього спрямування існують дискусійні діаметрально протилежні визначення.

На перший погляд здається, що ця група пояснень є найбільш складною та заплутаною. Так, одні вважають, що поняття "інституція" зосереджує в своїй суті звичаї, традиції, порядок, а "інститут" – це установа, організація, що закріплює, реалізовує вищенаведене своєю діяльністю [2]. Інші ж переконані, акцентуючи при цьому на соціальному призначенні предметної проблеми, що "інститутом" є унормована традиціями інституційна форма організації – сім'я, мораль, церква, школа, наука, приватна власність, територіальна громада, і навіть громадянське суспільство, а от "інституціями" – безпосередньо установи (передусім, державні) та організації (ГО тощо) [7]. Такі погляди мотивуються відмовою в науковій лексиці від побутового сприйняття суспільно значимих явищ і процесів, які уніфіковано позначають терміном "інститут", змістовно ціннісною варіативністю кожної з категорій, протидією копіюванню російської (радянської) термінології.

2) ГО-інститут. Друга група інституціонального розуміння "громадської організації" обґрунтовує логіку вживання у всіх відповідних значеннях виключно терміну "інститут". У даному випадку прихильники цієї тези використовують на практиці єдине уніфіковане визначення до всіх інституціональних проявів. Тобто, термін "інституція" майже не вживається, а для сутнісного розуміння звичаїв, традицій, норм, структурних організаційних форм, елементності політичної системи і т. д. застосовується поняття "інститут" [6]. Мотивацією такого визначення є усталена категорія, яка вже з часом стала науковою традицією для позначення відповідних понять і створення нових категорій є зайвим.

Відповідно, громадська організація безальтернативно зветься інститутом громадянського суспільства, інститутом демократії тощо.

3) ГО-інституція. Третя група у переважній більшості випадків використовує виключно термін «інституція». Прихильники цього напряму вживають на практиці відповідно це єдине уніфіковане визначення до всіх інституціональних проявів, яке вважають сучасним, модерним означенням структурно-організаційних одиниць як держави, так і громадянського суспільства, а також певних звичаїв, норм, законів і широко трактують визначення їхньої інституціоналізації [4]. Мотивацією такого розуміння є категоріальна інновація, модернізований підхід до нового бачення відповідних явищ і процесів, відхід від застарілих понятійних форм.

Варто зазначити, що принципова різниця у трактуванні названих понять криється у міждисциплінарній варіативності,

оскільки нарізно виявляє змістовне наповнення функціональних особливостей структурних одиниць в економіці, праві, політології, державному управлінні [8]. Причини виникнення такої широкої категоріальної дискусії пояснюють і невдалим перекладом іншомовних слів та міжмовною неоднозначністю етимологічно споріднених одиниць [1].

Візуалізація соціальної одиниці

Припускаємо, що всі названі варіанти мають право на життя, але виключно у відповідних аргументованих межах, чому сприяє міждисциплінарність інституціоналізму. Ми ж акцентуємо увагу на виділенні з поміж інших предметних властивостей категоріальної дилеми феномену громадської організації. Тому, враховуючи складність сучасних суспільних трансформацій та постійно зростаюче значення громадянського суспільства і його елементів, шукаємо оптимальні шляхи вдосконалення змісту й форми соціальної та демократичної ролі акторів державно-суспільних відносин.

Виходячи з аналізу різноманітних підходів інституціоналізму крізь призму публічноуправлінських важелів та державотворчого значення розвитку громадянського суспільства, беремо за основу думку про те, що організаційною формою об'єднання громадян є візуалізація структурної соціальної одиниці – "інституції". Це специфічна і певною мірою абстрактна категорія, яка одночасно є і певною організуючою ідеєю, формою регулювання громадської діяльності, виробленням суспільно активної колективної поведінки громадян.

На нашу думку, розуміння "інституції" як певної соціально організованої структури, установи, організації виходить із процесу формалізації групових інтересів і цінностей, а також суспільно-прагматичної інституціоналізації, соціоцентризму. Таким чином, уявляємо громадську організацію інституцією громадянського суспільства, що виконує ключові соціальні та демократичні ролі в суспільнодержавному конструкті. Сьогодні таке позиціювання недооцінене державною політикою, оскільки розглядається поза стандартною інституційною системністю через хаотичну природу її соціальної самоорганізації.

Фактично сьогодні, не тільки науково, а й на практиці громадську організацію як таку розглядають на певній відстані від інституціональної форми через їх слабку формалізацію, а тому наділяють обмеженим статусом елементу громадянського суспільства як інституту демократії.

Однак останнім часом соціальна та демократична роль організованих форм громадської діяльності зростає і цей процес буде тільки поглиблюватися.

Відповідно, ускладнення суспільно-політичних процесів, з одного боку, й поява нових форм і видів людської взаємодії та управлінської діяльності, з другого боку, породжуватиме появу нових структурних утворень, які виступатимуть центрами акумуляції та захисту громадянських інтересів. Відтак, розширюватиметься можливість пізнання потенціалу громадських організацій в змісті їхньої публічно-управлінської діяльності, що сприятиме виконанню ними значного кола практичних суспільно значимих завдань.

Джерела:

1. Загороднюк А. С. Проблеми англоукраїнського юридичного перекладу латинізму “institution” (на матеріалі “*Звіту громадського моніторингу виконання порядку денного Асоціації Україна-ЄС”). Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Філологічна”.* Випуск 55. 2015. С. 96 – 98. URL: https://lingvj.oa.edu.ua/articles/2015/n55/36.pdf.
2. Іншаков О. В., Фролов Д. П. Інституція – ключ до розуміння економічних інститутів. *Економічна теорія*. 2011. № 1. С. 52–62.
3. Кармазіна М., Шурбована О. “Інститут” та “інституція”: проблема розрізнення понять. *Політичний менеджмент*. 2006. № 4. С. 10–19. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/9611.
4. Колодій А. Ф. Неоінституціалізм та його пізнавальні можливості в політичних дослідженнях. *Вісник Львівського ун-ту. Сер.: філософськополітологічні студії*. 2010. № 1. С. 60–69.
5. Лозинська Т. М. До проблеми вживання термінів “інститут” і “інституція” в контексті інституціонального аналізу. *Бізнес інформ*. 2014. № 7. С. 8–13.
6. Поченчук Г. М. Роль категоріального визначення інституту в інституціональних дослідженнях. *Економічний аналіз*. 2015. Том 21. № 1. С. 6–14. URL: https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/883/pdf_442.
7. Савка В. Є. Соціальний інститут / соціальна інституція: спроба термінологічного розмежування та визначення. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: зб. наук. праць.* Х.: ВЦ ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. Вип. 15. С. 158–162.
8. Сисиоєв О. В. Поняття “інститут” та “інституція”: економічний контекст. Вісник Запорізького національного університету. *Економічні науки*. 2014. № 3. С. 140–149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_eco_2014_3_18.
9. Федорчак О. Проблема наукового визначення категорій “інститут” та “інституція” та її управлінське значення. *Актуальні проблеми державного управління*. № 4 (68). 2016. С. 49–54. URL: http://www.oridu. odessa.ua/9/new_ options/pdf/007/Zbirnuk-4 (68)-2016.pdf.

Українське Державотворення